

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

Година LXVIII

Београд 2021.

Број 2

РАСПРАВЕ И ЧЛАНЦИ

821.163.41.08-13 Петровић Његош П. П

811.163.41'342.415

<https://doi.org/10.18485/kij.2021.68.2.1>

РАДМИЛО Н. МАРОЈЕВИЋ*

Универзитет у Београду

Филолошки факултет

Оригинални научни рад

Примљен: 24.08.2021.

Прихваћен: 08.11.2021.

ДИЈАЛОГ ВОЈВОДЕ МИЛИЈЕ И ВОЈВОДЕ СТАНКА (ТУМАЧЕЊЕ СТИХОВА 822–825 *ГОРСКОГ ВИЈЕНЦА*)**

У раду се разматрају досадашња тумачења и ортографска интерпретација других полустихова „(Тешке пушке,) игђе ли и у кога” [ГВ 822], „(ка је носиш,) Бог ти и братска, Станко” [ГВ 823], „(Теке брате) што се дерем њоме” [ГВ 824] и „(ево неко) доба не ваља ми” [ГВ 825], образлаже ново тумачење 822. стиха *Горског вијенца* с аспекта учења о хетеровокалским дифтонзима и фразеолошким жанровима и прецизирају тумачења наредна три стиха, при чему стихови из реплике војводе Милије изискују и другачије ортографско рјешење у издањима Његошевог спјева.

Кључне ријечи: Петар II Петровић-Његош, спјев *Горски вијенац*, хетеровокалски дифтонзи, тауовокалски дифтонзи.

0. Полазиште

0.1. Разјашњење „тамних мјеста” један је од главних текстолошких задатака у припреми критичких (и свих других) издања Његошевих дјела. Нека од тих „тамних мјеста” захтијевала су реконструкцију неслоговних везника и предлога, односно тауовокалских и хетеровокалских дифтонга.

* radmilo@mail.ru

** Рађено у оквиру научног пројекта „Лјесничка дјела Петра II Петровића-Његоша у оригиналу и руским преводима” Института за славистику и филологију Паневропског универзитета Апеирон у Бањој Луци.

У теоријској расправи *Граничне појаве у српском језику – теоријско-методолошки аспекти проучавања: (Фонетско-фонолошки план)* даје се принципно нова фонетско-фонолошка (и интонациона) интерпретација граматичких ријечи (везника и рјечци) *и* и *а* у контакту с ријечима које се завршавају или почињу истим тим (али и неким другим) самогласником (Маројевић 2021б: 37–51).

Најважнија допуна критичком, али и основном издању *Горског вијенца*, с новом ортографском и ортоепском интерпретацијом, образложена је у раду *Колика су лица с(а)ломила демону рогове? (Ново тумачење 1145. стиха Горског вијенца)*, који је објављен у нашем часопису (Маројевић 2021в: 1–19 (са снимком рукописа на стр. 13)). У раду је реконструисан тауовокалски дифтонг и обавезност неслоговног изговора везника *и* у тамо анализираном контексту. Извори и литература који су у том раду наведени овдје се не понављају (наводи се само додатна литература).

0.2. Овим пак радом мини-серију настављамо – анализом још једног фрагмента *Горског вијенца* од четири стиха, дијалога војводе Милије и војводе Станка, при чему у првом стиху реконструирамо хетеровокалски дифтонг и обавезност неслоговног изговора предлога *у*, а у другом стиху (као и у стиху из претходног рада објављеног у овом часопису) – тауовокалски дифтонг и обавезност неслоговног изговора везника *и*. У сва четири стиха по један израз, више фразеолошки него синтагматски, подвргава се анализи с аспекта лингвистике и поетике „тамних мјеста”.

0.3. Синтаксички, четири стиха којима се дијалог исцрпљује (двије реплике од по два стиха) представљају четири реченице, а свака се текстуално подударна са структуром десетерца: прве двије, из реплике војводе Милије, сврставају се у један, а друге двије, из реплике војводе Станка Љуботињанина – у други синтаксички период. Приказаћемо, ретроспективно, како су двије анализирани реплике представљене у три типа наших издања и у првом, Медаковићевом издању *Горског вијенца*.

(1) Навешћемо најприје прозодијску интерпретацију анализирани дијалога према нашем (још необјављеном) акценатском издању *Горског вијенца* прејудуцирајући унеколико исходиште овога рада:

Војвода Милија

Тешкѣ пѹшкѣ, || њгђе ли | њ њ кога:
ка је нѡсѡш, || Бѡг ти ^ѡ брѡтскѡ, | Стѡнко?

Војвода Стѡнко [Љубѡтињанин]

Тѣке брѡте || штѡ се дѣрѣм | њѡме —
ѣво нѣкѡ || дѡба | не ваљѡ ми.
[ГВ 822–825].

(2) У новом основном издању (Маројевић 2021а: 234) ставили смо прозодијске знаке селективно – у првом стиху на свакој фонетској ријечи, у другом стиху на три ријечи, а у наредна два стиха то није било потребно чинити:

Војвода Милија

Тéшкĕ пұшкĕ, йгђе л' й [у] кѡга:
ка је носиш, Бѡг т' и брѡтскѡ, Станко?

Војвода Станко [Љуботињанин]

Теке брате што се дерем њоме –
ево неко доба не ваља ми.
[ГВ 822–825].

У претходном основном издању други полустих 822. стиха гласи: игђе ли икога (Маројевић 2018: 190), док је остали дио разматраног фрагмента као и у новом основном издању.

(3) У критичком издању (Маројевић 2005: 85) прозодијска реконструкција се такође даје селективно, али у квадратној загради:

Војвода Милија

Тешке [тéшкĕ] пушке [пұшкĕ], игђе ли икога:
ка је [кѡје] носиш, Бог т' и братска [бѡкти[^]брацкѡ], Станко?

Војвода Станко [Љуботињанин]

Теке брате што се дерем њоме –
ево неко доба [дѡба] не ваља ми.
[ГВ 822–825],

док се текстолошке напомене наводе у фуснотама (изоставићемо упућивање на одговарајућу тачку „Текстологије Горског вијенца”):

- 822 *йгђе ли йкѡга* – десемантизован изр., првобитно: [ймѡ] ли [тѡкѡ нѣшто] йгђе й [у] кѡга; ст. зн. 'тéшкĕ пұшкĕ, љўди'
- 823, 829 *ка* – везн. у зн. 'како' с поб. дугосил. акц.
- 823 *Бѡг ти и брѡтскѡ* – дифтоншки степен контр. двају *и* у сандхију, десемантизован изр. у првобитном зн. 'уз божију и братску помоћ [је носио]'; према изр. је Вукова пословица: **Бог ти и братска!** Кад ко што моли кога, и да речемо да се овђе мисли братска *љубав* [...] (Караџић 1849: 19)
- 824 изд. само: **ВОЈВОДА СТАНКО.** (с. 31); етноним *Љуботињанин* реконстр. према прози испред ст. 303–310
- 824 *тѣке итѡ* – везн. у зн. 'само што' (с поб. краткосил. акц. на компоненти *итѡ*); *брѡте* – десемантизован вок. им. *брѡт* у функц.

рјечце; (тѣке штѡ) *се дѣрѣм* (њѡме) – 1.л. јд. презента гл. *дрѣјети се* (чиме), оvdје у зн. '(само што) је носим тешку'
 825 *не ваља ми* – изр. у зн. 'ничему ми не служи'

(4) У првом издању (Медаковић 1847: 31) четири стиха који и чине дијалог двају војвода представљени су на сљедећи начин:

Војвода Миља.

Тежке пушке, игђели икога!
 Ка' є носиш, Богъ ти братска, Станко?

Војвода Станко.

Теке брате што се деремъ њѡме
 Ево неко доба не валя ми. –

0.4. Из аутографа, тј. оригиналног Његошевог рукописа, селектовали смо ове двије реплике (види снимак на стр. 251). Оне изискују коментар с филолошког и композиционог аспекта.

(1) У 172. стиху, првом стиху из реплике војводе Милије: **Тешке пушке, игђели и кога!** (л. 9 об., с. 18) прва фонетска ријеч написана је фонетски, али то за нашу текстолошку реконструкцију није релевантно. Значајно је, међутим, то што је финална фонетска ријеч написана полурастављено, а претходна, у медијалном такту, као да се завршавала на тврди знак <ъ>, па је преко њега написано >и< — то указује да је пјесник најприје хтио, како би задовољио изосилабизам (десет вокалских графема у десетерцу), да скрати рјечцу (игђе л'), па се одмах предомислио одлучивши да изостави предлог као другу компоненту фонетског дифтонга (й [у] кѡга).

(2) Стих 173, други из реплике војводе Милије, у коначној верзији гласи: **ка є носиш богти братска станко?** (л. 9 об., с. 18). Оvdје је у другом слогу било <ю>, па је преко њега, крупније, написано >є<. Прва верзија првог чланка (тј. првог полустиха), према томе, гласила је: *ка ју носиш*.

(3) У реплици војводе Станка Љуботињанина, његов први а у спјеву 174. стих отпочињао је рјечцом <само>, па је она замијењена много експресивнијим синонимом ужег значења >теке<, а у наредном и завршном 175. стиху прецртан је цио финални, трећи такт стиха: <не валя ми>, па је поново написан исти текст: >не валя ми< (л. 9 об., с. 18).

(4) Његош је тешку пушку најприје хтио да припише имењаку Марка краљевића, сина краља Вукашина (облик *краљевић* није презиме него патроним од апелатива, па га пишемо с малим почетним словом), који је додуше имао тешки буздован а не пушку, па је 822. стих отпочео вокативом **«марко»**, али се такав почетак није версолошки слагао са замишљеним наставком, па га је прецртао и поново написао на крају стиха с упитником **«марко?»** (и поново прецртао). Личности с таквим именом у композицији *Горског вијенца* нема. Претпостављамо да је то требало да буде Малоцуца из Трњина *Марко*, отац Вука *Марковића*, чији се један потомак помиње у *Шћепану Малом* (пресекао је, на пољу Цетињском, главу волу ораћему једним ударцем сабље, као некад Скендербег на пољу Задримском). Одустао је пјесник од те замисли из хронолошких разлога: два *Вука* из села Трњина били су савременици осталим лицима из историјске Бадње вечери, а њихови очеви *Томан* и *Марко* припадали су претходној хронолошкој историјској равни.

Прецртавши поново вокатив са знаком питања **«марко?»**, пјесник му је најприје нашао алтернативу **«байко?»**, па је чак и наредну реплику насловио: **«кнезь байко»**. Од те варијанте је касније одустао: није било логично да тако тешку пушку носи стари кнез Бајко, дјед (по нашем мишљењу: дјед по мајци, а не прајед по оцу) Батрића Перовића (и сестре Батрићеве). У 823. стиху додат је вокатив с упитником: **«станко?»**, а испред 824. стиха додато је скраћено: **«ВОЙВ. СТАНКО»**.

Двојица војвода, иако имају само по три реплике у спјеву, значајне су личности у структури *Горског вијенца*. Они још једном говоре један послје другог, али то није њихов дијалог: војвода Милија оцјењује прво (и најважније) коло: „Чујете ли коло како пјева...“ [ГВ 291–302], војвода Станко (Љуботињанин) надовезује се на његову реплику: „Имаш разлог војвода Милија...“ [ГВ 303–310].

НАПОМЕНА.

У првом, репринтном издању Његошевог рукописа *Вијенац горски* (Александар Карађорђевић 1931) нису били означени листови. У факсимилу који је, у склопу јубиларног издања дјела, објавила Црногорска академија наука и умјетности 1985. године (Павићевић Б. и др. 1985), листови су обиљежени, али је испуштен први лист на коме је наслов (и претходне прецртане двије варијанте наслова спјева, док је полеђина празна), тако да су стихови које у овом раду разматрамо стварно на листу 10 об. Листови нису били обиљежени ни у међувремену, кад је Јевто Миловић припремао факсимил с коментаром (Миловић 1982), па је он при дну сваке стране додао пагинацију, али је и он пропустио да пагинира први лист.

1. Историја питања

1.1. У прву групу тумачења наведеног дијалога сврстаћемо први коментар и посљедњи који се на тај први коментар позивао, и сва тумачења која су се појављивала у међувремену.

(1) Први коментатор спјева, Стефан Митров Љубиша изразу из стиха **823**, који он пише фонетски: **Bog ti bracka**, приписује значење: **Tako ti Boga i našega bractva** (Љубиша 1868/2017: 43 (нап. 3)). Појашњава он још и израз **ne valja mi** из стиха **825: Ne služi mi** (Љубиша 1868/2017: 43 (нап. 4)).

(2) Милан Решетар овако коментарише други чланак (тј. други полу-стих) стиха **823**: *Бог ти братска*, говори се: „Бог ти и братска (тј. вјера помогла)“ кад ко кога заклиње и братими; овдје је оно и изостављено (већ ако није слабо написано мјесто „Бог т’ и братска“) (Решетар 1940: 50, Решетар 1892: 50; исто и у првом издању Решетар 1890: 133, али с фонетским писањем: *брацка*), а уз стихове **824–825** везује коментар: ’дерати се чим’ исто је што ’мучити се чим, око чега’, дакле: само, брате, што се мучим носећи овако тешку пушку, а од неко доба није ми од никакве користи, јер се одавна не боримо с Турцима (Решетар 1890: 133; уп. Решетар 1940: 50, Решетар 1892: 51).

Преузимајући Решетарев коментар, Ристо Ј. Драгићевић стих доноси у облику: *Кâ је носиш, Бог т’ и братска, Станко?* (Драгићевић 1959: 35). У предговору истиче да није нужно наводити многе ситније измјене у тексту, па у фусно-ти наставља: Тако, на примјер, досадашњи коментатори овако наводе **823** стих: „*кâ је носиш, Бог ти братска, Станко?*“ или „*Кâ је носиш, бог-ти-братска, Станко?*“, а очигледно је да ту треба да стоји: „*Кâ је носиш, Бог т’ и братска, Станко?*“, јер је то у старој Црној Гори уобичајена молба: „Бог ти и братска (љубав)...“ (Драгићевић 1959: XXIII (нап.)). Треба напоменути да на корицама у тврдом повезу стоји друкчији податак у односу на насловну страну: Титоград / 1960.

(3) У свом коментару *Горског вијенца* (који за живота није објавио) Данило Вушовић објашњава други такт стиха **823**: У Црној Гори израз „бог ти братска“ значи што и: *забога*, за име Божје и сл. (Вушовић 2004: 201) и стихове **824–825**: Само, брате, што је вучем (што се мучим носећи је), а ништа ми не треба има неко време (јер се не бијемо с Турцима) (Вушовић 2004: 201).

(4) Божидар Ковачевић коментарише најприје оба чланка стиха **823** (а у загради читав дијалог): *Кâ је носиш*, што је носиш? – *Бог ти братска*, тј. Бог ти и братска вера помогла. (Што је носиш тако тешку узалуд, а не употребљаваш је против Турака) (Ковачевић 1940: 66), а затим уз стих **824** објашњава заправо наредни стих: не служи ми ничему, јер се од некога доба не бијемо с Турцима као што је ред (Ковачевић 1940: 66). Појединости овог тумачења оспорио је Михаило Стевановић [види т. 1.2.(2)].

(5) Трифун Ђукић коментарише стихове **822–825** као цјелину: Како, побогу, носиш овако тешку пушку? – *А да* [Ада – Р. М.] само што се узалуд мучим с њом, јер ми у последње време ништа и не треба, не бијемо се са Турцима (Ђукић 1941: 153 (исти коментар је остао и у другом издању, из 1944. године)).

(6) У првом загребачком јубиларном ћириличком и екавски коментарисаном издању *Горског вијенца* Ђуза Радовић објашњава израз *игђе ли икога* из стиха **822**: то је само усклик, израз чуђења колико је пушка тешка, (као што се рече: побогу, забога) (Радовић 1947: 202) и израз *бог ти братска* из стиха **823**: бог ти и братска љубав, тј. тако ти бога и братске љубави (како носиш тако тешку пушку) (Радовић 1947: 202) и коментарише стихове **824–825**: »дрети, дерати се нечим« значи напорно нешто носити или нешто радити (през. дерем се итд.). Дакле: само, брате, што је носим, што узалуд трошим снагу носећи је, јер »ево неко доба, не ваља ми«, непотребна ми је пошто нема бојева (Радовић 1947: 202).

(7) У другом загребачком јубиларном латиничком и ијекавски коментарисаном издању *Горског вијенца* Антун Барац објашњава стих **823**: *Kako је носиš, bog ti i bratska* (т. ј. љубав), *Stanko?* (Барац 1947: 179) и стихове **824–825**: *Samo се муčим njome, а od неко доба није ми ни чему* (т. ј. нема борбе с Турцима) (Барац 1947: 179).

У сарајевском јубиларном издању *Горског вијенца* (Назечић 1947: 162) Салко Назечић је пропустио да коментарише стихове из анализираниог дијалога.

У цетињском јубиларном издању *Горског вијенца* приређивач Видо Латковић 623. стих је написао без цртица: *Kâ је носиш, бог ти братска, Станко?* (Павићевић В. и др. 1947: 48), док је Вуко Павићевић приложио, углавном по Решетару, „Објашњења историјских појмова и географских назива“, а не прави коментар. У наредном ћириличком издању које је сам приредио Латковић већ мијења ортографију медијалног такта 623. стиха: бог-ти-братска (Латковић 1948: 81; исто и у Бошковић, Латковић 1952/1957: 45, Недић 1964: 163); с великим словом у именици *Бог*: Бог-ти-братска (Банашевић 1973: 42; исто и у Павићевић Б. и др. 1985: 209, Калезић 1994: «46»).

(8) У првом издању Његошевих *Цјелокупних дјела* у девет томова *Горски вијенац* је коментарисао Видо Латковић. Он би наводио неко од ранијих тумачења ако је мислио да је оно добро, а ако није био сигуран — цитирао би алтернативна тумачења. Уз израз у медијалном такту стиха **823**, који Бошковић и он као приређивачи пишу с цртицама (*бог-ти-братска*), наводи објашњења Вука Караџића (нетачно) и Стефана Митрова Љубише (редиговано): „*Бог ти братска!* Кад ко што моли кога, и да речемо да се овђе мисли братска љубав“ (Вук, *Посл.*, бр. 336). – / „Тако ти бога и нашега братства“ (Ст. М. Љ.) (Бошковић, Латковић 1952/1957: 183 (знак / указује на нови ред у тексту који се цитира)). У другом, екавизираним издању *Цјелокупних дела* цитира се само Вук, али се цитат не исправља, као што није исправљен ни у трећем издању (остала су издања и иначе фототипска, не рачунајући посљедње цетињско, које је прекомпоновано). За стихове **824–825** Латковић наводи свој коментар: *Дерати се* чим

овдје значи исто што и мучити се нечим носећи га. Стихови значе: само, брате, што се мучим носећи је, а од неко доба није ми ни од какве потребе, јер се не бијемо са Турцима (Бошковић, Латковић 1952/1957: 183; од другог издања коментар је екавизиран).

Владан Недић у *Напоменама* преузима ортографију од Латковића: *Ка је носиш, бог-ти-братска, Станко?*, а објашњење од Ђузе Радовића: *Бог-ти-братска* – тако ти бога и братске љубави! (Недић 1964: 252); друге стихове из анализаног дијалога Недић није објашњавао.

1.2. У другу групу тумачења разматраног дијалога сврставамо коментаре од првог Банашевићевог до посљедњег Младеновићевог издања *Горског вијенца*, и два коментара (Стевановићев и Томовићев) која су се појавила у међувремену а нису била праћена издањима спјева, а у њима се оспоравају неке позиције Банашевићева коментара.

(1) Никола Банашевић сваки стих разматраног дијалога коментарише појединачно – **822**: *игђе ли икога!* – шаљиви елиптичан узвик за тражење помоћи (има ли игде икога да му помогне да је носи) (Банашевић 1973: 242); **823**: *Ка је носиш* – како је можеш носити? *Бог – ти – братска*, елиптичан израз учтивости, који Вук наводи и допуњује у *Пословицама* (бр. 336): „*Бог ти и братска!* Кад ко што моли кога, и да речемо да се овђе мисли братска љубав.” (Банашевић 1973: 242); **824**: Само (*теке*), брате, што се њоме премарам носећи је и што ме жуљи (вид. Вуков *Рјечник: дерати*, под 2) (Банашевић 1973: 243); **825**: *не ваља ми* – није ми потребна. Тиме је изражен прекор због мира који влада с Турцима, а самим тим и жеља за борбом (Банашевић 1973: 243). Исти текст налазимо у каснијим издањима, укључујући оно из 1990. године, а оно је посљедње за приређивачева живота.

(2) Михаило Стевановић у првом издању своје монографије о језику *Горског вијенца*, која је требало да прати акценатско издање спјева, опсежно коментарише најприје израз из стиха **822**: Израз – *игђе ли икога* у стиху: / Тешке пушке игђе ли икога! (822) – / није исто што и усклично питање – *Има ли игде икога*, којим се вапије за помоћ када се ко нађе у тешкој невољи, пред опасношћу, како га тумачи проф. Н. Банашевић. То је једноставно узречица за изражавање дивљења, а значи углавном што и: „по богу брате!”, „ако ко бога зна!” и томе слично (приближно је овоме тумачење Ђ. Радовића). У објашњењу како је дошло до употребе овог израза у реченом значењу, може се претпоставити да је он добијен од пуне реченице: Има ли игде икога да види и диви се овоме чуду (или бар необичном призору, чудном појаву) (Стевановић 1976: 74), а онда објашњава и стих **823**: Иако је сасвим усамљен у коментарима, незгодно би било мимоићи, тј. оставити сасвим погрешно дато тумачење фразе *Бог ти братска* Б. Ковачевића, који он у стиху: / Ка је носиш, Бог ти братска, Станко? (823) – / објашњава са: „што је носиш”? *Бог ти братска*, тј. „Бог ти и братска вера помогла”. За *Бог ти братска* није тешко знати да то није „Бог ти братска (вера)”, него *Бог ти братска (љубав)*. А не мање је необично што је контрахованом облику *ка* дао значење *што*, када, такође је познато, то није ништа друго већ *као* или *како*.

У овоме случају ово друго. А цео тај стих значи: *Како је носиш, Бог ти братска (љубав) Станко?* – управо: *забога, побогу!* (Стевановић 1976: 75; у фусноти се позива на први том Речника САНУ).

У другом издању монографије у коментару уз стих **822** аутор објашњава и први полустих у њему сматрајући са је то „у ствари до дефектности елиптична реченица за изражаваће чуђења обликом именице са њеним атрибутом (тзв. генитивом дивљења), тако да цела мисао јасно изречена значи: Тешка ли је пушка (о којој је реч) ако бога знате” (Стевановић 1990: 122). У коментару уз стих **823** наш синтаксичар указује да се Ковачевић повео за Решетарем (Стевановић 1990: 122–123), а прије тога се позива на Вука, Банашевића и Латковића уз своју допуну: А ми ћемо уз ово напоменути да је *Бог ти братска* – фраза која се без икакве допуне тако употребљава, такође као израз дивљења (Стевановић 1990: 122). У новом издању Стевановић (1990: 123) коментарише и стих **825**. За трећи такт (*не ваља ми*) прихвата Банашевићево тумачење сматрајући да је његов претходник дао објашњење „није ми потребна” зато што ова безлична реченица може значити и: није ми добра, не одговара ми. Аутор сматра да су прва два такта (*ево неко доба*), или како сам каже: „део стиха до цезуре (овде од шест слогова)” елиптична реченица која значи: има неколико времена. Цезура је овдје, наравно, последије четвртог слога, али се она опкорачује атрибутом синтагмом.

(3) Слободан Томовић најприје коментарише стихове **822–823**: „Игђе ли икога”: Банашевић тумачи ово као „шалуиви елиптичан узвик за тражење помоћи (има ли игде икога да му помогне да је носи)”. Мислим да је смисао тог узвика другачији. Значи: видје ли ико досад тако тешку пушку? Како је уопште можеш носити, кад је тако тешка? „Бог-ти-братска”: одговори ми, братске ти вјере или љубави. Најприје је, уместо ових стихова, писало: „Кâ је носиш, Бог ти братска, Марко”, затим „Бог ти братска, Бајко”, и на крају „Станко” (Томовић 1986: 165; исто, уз један сувишан знак навода, у Томовић 1990: 349), а онда и стихове **824–825**: „Теке”: само. „Дерем”: замарам се, мучим се, улажем некористан напор носећи је, пошто је не употребљавам већ дуго. Војвода Станко индиректно казује да је у Црној Гори завладало стање мртвила и пасивности (Томовић 1986: 166; исто у Томовић 1990: 350). Касније је Томовић свој коментар прештампао у првом (други није изишао) тому *Енциклопедије Његош* (Томовић 1999: 537)

У издању (Калезић 1994) стихове из анализираног дијалога Димитрије Калезић је пропустио да коментарише.

(4) Александар Младеновић у свом првом издању *Горског вијенца* лапидарно тумачи стихове **822–823** (заправо контаминира тумачења Тузе Радовића и Слободана Томовића): да ли је неко досад видео тако тешку пушку? Како је носиш (одговори ми), тако ти Бога и братске љубави, Станко? (Младеновић 1996: 197) и стих **824**: само, брате, што се мучим носећи ову пушку (Младеновић 1996: 197). У потоњем издању у први коментар је уметнута, између запета, узречица *забога*: да ли је неко, забога, видео тако тешку пушку? Како је носиш (одговори ми), тако ти Бога и братске љубави, Станко? (Младеновић 2005: 66),

а други коментар је прецизиран и проширен на сљедећи стих уз позивање на Решетара: само, брате, што се мучим носећи ову тешку пушку, а, ево, има већ неко време како ми није од користи, како се не користим њоме (јер се одавно не боримо против Турака – Решетар 1940 50) (Младеновић 2005: 66).

Драгићевићево мишљење (види т. 1.1.(1)) Младеновић прихвата, али (у првом издању) стих доноси у сљедећем облику: Ка̂ је носиш, Бог ти-и братска, Станко? (Младеновић 1996: 78), с оваквим образложењем: „то је потребно [...] неким правописним знаком указати читаоцу на постојање везника *и* у овом изразу који се, иначе, у изговору контрахује са претходном заменичком формом *ти*. Зато је овде донето правописно *ти-и*, чиме се неће реметити десетерац баш због могућности поменутог гласовног сажимања при читању и изговарању овог стиха” (Младеновић 1996: 34). Своје тумачење Младеновић је покушао да образложи и у чланку *Прилози тумачењу неких стихова и места у „Горском вијенцу”* (Младеновић 1998: 111–112).

Оцијенили смо да Младеновићево граfiјско рјешење у 823. стиху његових првих издања *Горског вијенца* није најсрећније: читаоца којем није пред очима коментар зачудиће десетерац са једанаест слогова. Поред тога, везник *и* се са претходним замјеничким *ти* не сажима потпуно, него само до нивоа дифтонга [и^а]. Зато смо ми у писању оставили једно **ѣ** са означеном дужином, а дифтонг реконструисали у изговору (Маројевић 1999: 34–35; опширније у Маројевић 2000: 341–344). У одговору на нашу критику Младеновић каже: Стих 823 [...] прочитао сам [...] са *ти-и* а не са *ти* и дужином изнад вокала, како то чини Р. М. Ово сам учинио зато да би читаоцу овде било лакше препознавање везника *и* после енклитичког облика заменице *ти*. При том сам истакао да се везник *и* „у изговору контрахује с претходном заменичком формом *ти*” [...]. Јасно је да се овим не ствара једанаестерац од десетерца, како погрешно Р. М. истиче, због чега сам и ставио цртицу у *ти-и* а дао сам и поменуто објашњење (Младеновић 1999: 18).

Новосадски текстолог произвољно препричава мој текст: 1° нисам ја прочитао него написао **тѣ** и означеном дужином изнад вокала (сад додајемо: као знак моносилабичности), а прочитао сам слог са дифтонгом [и^а]; 2° нисам истакао да се граfiјом *ти-и* ствара једанаестерац од десетерца него да ће читаоца којем није пред очима коментар зачудити десетерац са једанаест слогова. Па ни самога себе не интерпретира правилно: није ни он прочитао *ти-и*, него је тако написао. Младеновићево текстолошко рјешење не би ни било тако лоше за популарна издања кад би наш читалац био навикнут да у стиху у којем је написано једанаест вокалских графема прочита десет слогова. А ни у првом издању *Горског вијенца* ни у једном стиху не налазимо једанаест самогласничких слова који би се читали са десетосложном силабичком структуром. Зато нам, у научном издању, преостаје да пишемо у стиху само десет вокалских графема, а да дифтоншки изговор дајемо у фонетској транскрипцији, закључили смо у монографији „Текстологија Горског вијенца” приложеној критичком издању спјева (Маројевић 2005: 768–772).

У међувремену измијениле су се двије позиције. Прва: у потоњем свом издању (оно је заправо четврто) Александар Младеновић је дао ново текстолошко рјешење, које прије њега нико није предлагао: *Кâ* је носиш, Бог ти братска, Станко? (Младеновић 2005: 66). Друга позиција: ми смо опет одлучили да напустимо двовјековну едициону праксу по којој се у десетерцу ортографски мора писати само десет графема: *Кâ* је носиш, Бог ти и братска, Станко? За ново текстолошко рјешење утврдили смо ортоепско правило: у неутралном изговору везник *и* у посвједоченој синтагматској вези обавезно губи слоговност (не би је губио кад би се направила пауза послје облика *ти*, на коју би указивала запета, али такав изговор искључује фразеолошки везана употреба облика у истом такту десетерца). Тако је све стало на своје мјесто.

2. Фразеолошка реконструкција

2.1. Израз *игђе ли и у кога*. – Друга фонетска ријеч израза у свим издањима до нашег другог основног писала се састављено: *икога, што се одразило и на његову фразеолошку интерпретацију.

(1) У једнотомном *Рјечнику* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша] у одредници **ѝгђе** прил. дијал. лексикографи издвајају два значења: 1. игдје; 2. *игђе ли икога* видите ли људи, ако бога знате (Стевановић, Бошковић 1954/1957: 60); друго значење илуструје се стихом: Тешке пушке, *игђе ли икога* (ГВ 822).

(2) У двотомном *Речнику Његошева језика* одредница **ѝгђе** прил. за место дијал. *игдје* [игде – Р. М.], *било где, ма где* илуструје се са пет нефразеолошких потврда; шеста, илустрована 822. стихом *Горског вијенца*, издваја се као израз ~ ли икога је ли још то ико *игде видео; ако бога знате!* (Стевановић и др. 1983 I: 268).

(3) Из лексикографске семантизације, и једне и друге, мада то састављају изричито не кажу, слиједи фразеолошка интерпретација типа: [има] *ли игђе икога* [да види тако тешку пушку], или, како Михаило Стевановић израз етимологизује у коментару *Горског вијенца*, „има ли игде икога да види и диви се овоме чуду (или бар необичном призору, чудном појаву)”, што Слободан Томовић поједностављује: „видје ли ико досад тако тешку пушку?”

Једино је Никола Банашевић то схватио мало друкчије – као „шљиви елиптичан узвик за тражење помоћи (има ли игде икога да му помогне да је носи)”, па би фразеолошка интерпретација имала облик: [има] *ли игђе икога* [да ти помогне да носиш тако тешку пушку].

Обје ове варијанте су тумачења из нужде, на граници бесмислености: сви пушку виде, једино је војвода Милија, видећи колика је, пушку подигао, а можда и објесио о раме, да би потом изговорио она два стиха; пушку не могу носити двојица, али је неко могао да помогне војводи Станку и да пушку носи неко вријеме, али се ратници, не само војвода Станко, од пушке нису одвајали...

(4) Сасвим је друкчија, наравно и једино тачна, фразеолошка интерпретација из текстолошке напомене нашег критичког издања, коју ћемо само конкретизовати: [й̆м̆а] ли [т̆ӑк̆о̆ т̆ӗшк̆ӗ п̆ўшк̆ӗ] й̆г̆јӗ й̆ [у] к̆о̆га? Ми смо то тада протумачили етимолошки, као првобитну форму и значење, а сад и у самом тексту реконструисемо предлог у не нарушавајући изосилабизам, али је за то било потребно ново фонетско-интонационо тумачење.

2.2. Израз *Бог ти и братска* у издањима налазимо у различитим ортографским ликовима, које ћемо разврстати и прокоментарисати.

1° Растављено писање: **Bog ti bracka** (Љубиша 1868/2017: 43) и *бог ти брацка* (у првом Решетаревом издању *Горског вијенца*); *бог ти братска* (у осталих девет Решетаревих издања *Горског вијенца* и у Решетар 1926: 33); *Бог ти братска* (Вушовић 1935: 29) – текстолошко рјешење има један, али ненадоднадив недостатак: изостао је копулативни везник *и*, а он је обавезна компонента израза.

2° Полусастављено писање (с двије цртице): *бог-ти-братска* (Латковић 1948: 81); *Бог-ти-братска* (Банашевић 1973: 42) – осим претходног, текстолошко рјешење има и други недостатак: израз нема никаквих одлика полусраслице, односно прве фазе лексикализације.

3° Писање цртице између енклитике прве и проклитике друге фонетске ријечи: *Бог ти-и братска* (Младеновић 1996) – овакав начин писања, напротив, сугерише двосложан изговор двају *и* на крају прве фонетске ријечи.

4° Писање знака за сажимање *Бог т̆й братска* (Младеновић 2005) – и овај начин писања има два недостатка: читалац ће или прочитати личну замјеницу (с дугосилазним акцентом: *т̆й*) или ће му бити сугерисано да су двије клитике потпуно контраховане, док је овдје могућа само прва фаза сажимања, до нивоа таутовокалског дифтонга, при чему то сажимање није морфолошко него синтагматско.

5° Писање апострофа на замјеничкој енклитизи: *Бог т' и братска* (Драгићевић 1959: 35; и у каснијим издањима све до Драгићевић 1966) једино је адекватно текстолошко рјешење ако се слијепо држимо правила да десетерац мора имати само десет вокалских графема. Његов мали недостатак састоји се у томе што апостроф стоји на мјесту *и* које не губи слоговност, док се *и* које је у неутралном изговору (не само у везаном слогу, тј. у стиху) неслоговно – то *и* пише. Тај недостатак у нашем критичком издању (Маројевић 2005) отклања се прозодијском реконструкцијом у квадратној загради.

6° Једино текстолошко рјешење које је у свему беспрекорно: *Бог ти и братска* (Маројевић 2021) изискује само једно – да србистика као наука отклони уско грло у своме развоју: српски језик, не само у поезији, има фонетске (ортоепске) дифтонге, и има позиције у којима је неслоговни изговор везника, рјечци и предлога фонетски обавезан.

У наставку ћемо размотрити лексикографске и филолошке интерпретације.

(1) У једнотомном *Рјечнику* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша] у првом издању Његошевих *Цјелокупних дјела* стиховима 2003–2004 илуструје се значење одреднице **брџтска**, *ѣ*: *избезумити* (кога) *на братску* — преварити (кога) дајући му братску ријеч (Стевановић, Бошковић 1954/1957: 18 (лексикографи у номинативу полазе од архаичнијег лика, без дужине; ми чувамо дужину: брџтскѧ)). У приказу *Рјечника* Јован Вуковић истиче да одредницу треба допунити: за реч *братска* треба протумачити значење у стиху: „ка је носиш бог ти *братска*, Станко?” — 823 (*братска љубав*) (Вуковић 1955: 346). Елидирану именицу Вуковић васпоставља према Вуковој реконструкцији.

(2) У првом тому *Речника Његошева језика* у одредници **бџг** семантизује се израз ~ ти брџтска у чуђењу: *за бога милога, ако бога знаш* (Стевановић и др. 1983 I: 39). Занимљиво је да сам Стевановић као коментатор стих семантизује мало друкчије: „Бог ти брџтска (љубав)”, „управо: забога, побогу”.

(3) Анализирани стих тражи одговор на два питања: 1° да ли је у Његошевом језику и у Његошево вријеме фразеологизам имао облик *Бог ти брџтска*, па у том случају текст треба само ортографски интерпретирати, или је имао облик *Бог ти и брџтска*, што значи да би се ортографска интерпретација морала допунити ортоепском, са означеним дифтонгом [и^ѣ] у сандхију; 2° да ли је поименичени придјев *брџтска* настао елипсом именице *вјера*, именице *љубав* или неке треће именице. Одговор на прво питање од значаја је за утврђивање аутентичног текста, а на друго питање – за образложење адекватног коментара.

Кад би Латковићево цитирање Вука било тачно (а оно се понавља и у каснијим издањима Његошевих *Целокупних дела*), морало би се поћи од тога да је већ у Његошево вријеме фразеологизам имао лик *Бог ти брџтска*, тим прије што је такав лик посвједочен у савременом ускочком говору: Немо тако бокти [= бог ти] брацка! (Станић 1990 I: 54, s. v. брацка). Латковићев цитат, међутим, није тачан; уп.: **Бог ти и брџтска!** Кад ко што моли кога, и да речемо да се овђе мисли брџтска *љубав*; али на другијем мјестима говори се овако у женском роду а не може се казати за што, н. п. обријала главу на *хајдучку*, — Стани, Митре, *гора* би!” (Караџић 1849: 19; Караџић 1987 IX: 61). Треба истаћи да у критичком издању пословица има редни број 289, да није била заступљена у цетињском издању из 1836, него се појавила у бечком издању 1849. године, што значи последије објављивања *Горског вијенца*. У Архиву САНУ чува се посебан лист на коме је Вук забиљежио ову пословицу, само што у њему умјесто *речемо* стоји: рекнемо, а умјесто *овђе* стоји: овдје (Караџић 1987 IX: 404).

С обзиром на то да „нико није ћарио ко је Вука исправљао (што се аутентичности грађе тиче)” (Бошковић 1978: 471), морамо поћи од тога да је израз у Његошевом идиолекту гласио *Бог ти и брџтска* и да је у *Горском вијенцу* остварена непотпуна контракција (до нивоа дифтонга) двају вокала и у сандхију, из метричких разлога. Зато смо ми (најприје у Маројевић 1997: 54) ортографски реконструисали дуго **ѣ**, а ортоепски дифтонг [и^ѣ]. У критичком издању *Горског вијенца* (Маројевић 2005: 85) ортоепску интерпретацију смо задржали — у санд-

хију, испред фонетске ријечи која почиње самогласником, означили смо дјелимичну редукцију и губљење слоговности иницијалног самогласника наредне фонетске ријечи (а не финалног самогласника претходне фонетске ријечи) реконструишући тако дифтоншки степен контракције, тј. фонетски дифтонг [и^u], али смо, из практичних разлога, у ортографској интерпретацији апостроф оставили на мјесту првог *и*: Бог т' и братска [бѠкти^uбрацкѧ] = *Бог ти и братска*.

(4) Што се тиче постанка и значења именице *братска*, једни истраживачи (Решетар, Ковачевић) полазе од израза *братска* [вјера], јер се очито ослањају на потврђеност значења у стиху: избежуми некако на братску [ГВ 2004], други (Недић, Радовић, Драгићевић, Младеновић), као и Јован Вуковић у приказу *Рјечника* [уз пјесничка дјела П. П. Његоша], реконструишу синтагму *братска* [љубав] ослањајући се на Вуково тумачење у *Пословицама*. Томовић пак допушта једно или друго тумачење. Ми мислимо да је елидирана именица са значењем 'помоћ' и да је првобитно израз могао да гласи *Бог ти и братска* [рука] *помози/помогли*, при чему је *помози* треће лице једнине императива у оптагивном значењу, а алтернативно *помогли* партицип на *-љ* такође у оптагивном значењу. Израз лоцирамо у паганско вријеме са значењем 'нека ти (твој, племенски) бог и братство (род, племе) помогну'. У том смислу је занимљиво значење које Стефан Митров Љубиша изразу приписује: *Tako ti Voga i našega bractva* (Љубиша 1868/2017: 43 (нап. 3)). Читав стих би, дакле, имао сљедећи смисао: како је носиш, уз божију и братску помоћ [је носио], Станко?

2.3. Израз *дријети се* (1.л. јд. презент *дерем се*) чиме (у контексту из 824. стиха *Горског вијенца*: тешком пушком) упоредив је с народним изразом у аористу свршеног вида *одријех се* (носећи или вукући нешто). То значи да је унутрашња форма Његошевог израза 'огулих кожу с рамена и леђа носећи је'. Смисао стиха коментатори су препознали и изразили га на свој начин.

2.4. Израз *не ваља ми* коментатори су такође мање-више тачно описивали, најпрецизније Стефан Митров Љубиша 'не служи ми' (Божидар Ковачевић је додао облик одричне замјенице *ничему* у постпозицији, а ми у антепозицији). Јасно је зашто војводи Станку из Љуботина у Ријечкој нахији пушка ничему не служи и без (сувишног) појашњења коментатора.

3. Исходиште

3.1. Први се исход тиче реконструкције фразеолошких жанрова.

(1) Исправивши генитив без предлога генитивом с предлога *у* у изразу *игђе ли и у кога* фразеологизам се одређује као узречица с двије стилске фигуре у своме саставу – једно је хендиадис, а друго реторско питање. Смисао израза је 'нема нико тако тешку пушку'.

(2) Максиму Радосава Бошковића [види т. 2.2.(3)] никако не треба скраћивати и сводити на њен први дио: „нико није ћарио ко је Вука исправљао...”, обавезно треба наводити њен други дио којим се она прецизира: „...што се аутентично-

сти грађе тиче”. Сам Бошковић је нека Вукова објашњења оправдано оспорио. Тако и у нашем случају: аутентични израз *Бог ти и братска* Вук је тачно навео, а нису „ћарили” коментатори и лексикографи од Латковића до Стевановића који су Вука „исправљали”. Филолошко објашњење Вуково, напротив, треба исправити: наведени израз никако није молба „кад ко што моли кога, и да речемо да се овђе мисли братска љубав”, па ни заклетва „тако ти бога и братске љубави (како носиш тако тешку пушку)”, како Вуково тумачење уобличује Ђуза Радовић. Загонетни израз, с аспекта фразеолошких жанрова, јесте *благослов*, као и у основној лексичко-семантичкој варијанти фразеологизма *Бог ти помогао*.

(3) Израз (само што се) *њоме* (= овако тешком пушком) *дерем* представља идиом у примарном значењу како смо га протумачили у т. 2.3.

(4) Израз *не ваља ми* (овако тешка пушка) по класификацији фразеолошких жанрова представља такође идиом с општим смислом ’мени сада она ничему не служи’. Историјски контекст је јасан и без редундантних објашњења.

3.2. Други се исход тиче реконструкције обавезне неслоговности граматичких ријечи у одређеним фонетско-интонационим условима.

(1) Предлог у обавезно губи слоговност у неутралном изговору у примјерима типа: Тѣшкѣ пѹшкѣ, || ѿгђе ли | ѿ ѡ кѡга: [ГВ 822] (примјер је био предмет овог чланка). – Облик „ѿ ѡ кѡга” заправо је дио (предложне) парадигме неодређене замјенице *ѿко*, при чему је компонента |ѿ| префикс у беспредложном, а рјечца у предложном дијелу парадигме.

(2) Везник *и* обавезно губи слоговност у неутралном изговору у примјерима типа: кѧ је нѡсѡиш, || Бѡг ти ^ѡ брѧтскѧ, | Стѧнко? [ГВ 823] (примјер је био предмет овог чланка); Собѡјѣвскѡ || ^ѡ вѡјвода | Сѧвојскѡ [ГВ 1145] (примјер је био предмет претходног чланка објављеног у овом часопису). – Везник *и* губи слоговност у сандхију као проклитика наредне фонетске ријечи уколико се претходна фонетска ријеч завршава на вокал *-и*.

ЛИТЕРАТУРА

Бошковић 1978: Радосав Бошковић. *Одабрани чланци и расправе*. Титоград: Црногорска академија наука и умјетности, 1978.

Вуковић 1955: Ј. Вуковић, Целокупна дела П. П. Његоша, *Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор* XXI/3–4, 331–347.

Драгићевић 1959: Петар Петровић-Његош, *Горски вијенац*. [Предговор Јагош Јовановић. Приредио за штампу и прилоге написао Ристо Ј. Драгићевић. Коментар и рјечник Милан Решетар], Титоград: Графички завод.

Калезић 1994: Петар Петровић Његош, *Горски вијенац*. [Приредио Крсто Миловановић. Коментарисао Димитрије Калезић], Никшић: Унирекс – Београд: Народно дело.

Караџић 1836: *Народне српске пословице и друге различне, као оне у обичај узете ријечи*. Издао их Вук Стеф. Караџић. На Цетињу.

Караџић 1849: *Српске народне пословице и друге различне као оне у обичај узете ријечи*. Издао их Вук Стеф. Караџић. У Бечу: у штампарији Јерменског манастира.

Караџић 1965/1987 IX: Сабрана дела Вука Караџића. Књ. IX. *Српске народне пословице*. Приредио Мирослав Пантић, Београд: Просвета, [1965, фототипски: 1987].

Латковић 1948: П. П. Његош. *Горски вијенац*. Предговор Радована Зоговића. [Текст приредио за штампу Видо Латковић]. Београд.

Маројевић 1997: Радмило Маројевић, *Горски вијенац (1847–1997): У сусрет критичком издању, Ријеч*, Никшић, III/2, 41–63. [Прештампано у: Маројевић 1999, 11–50].

Маројевић 1999: Радмило Маројевић, *Горски вијенац: изворно читање*, Никшић: ЈП Центар за информативну дјелатност – Београд: ИТП „ЈУ Унирекс МБ”. (Његошев гласник. Књ. I).

Маројевић 2000/2016: Радмило Маројевић, *Српски језик данас*, Београд: Српска радикална странка, ЗИПС. [Репринт. Бања Лука: Паневропски универзитет „Апеирон”, 2016].

Маројевић 2021а: Петар II Петровић Његош, *Луча микрокозма. Горски вијенац. Шћепан Мали. Ноћ скупља вијека*. Основно издање. Ортографија и ортоепија. Редакција и коментар Радмило Маројевић, Подгорица: ЦИД.

Маројевић 2021б: Радмило Н. Маројевић, *Граничне појаве у српском језику – теоријско-методолошки аспекти проучавања: (Фонетско-фонолошки план), Научни састанак слависта у Вукове дане* (Београд, 16–20. IX 2020), 50/1, 37–51.

Маројевић 2021в: Радмило Н. Маројевић, *Колика су лица с(а)ломила демону рогове? (Ново тумачење 1145. стиха Горског вијенца), Књижевност и језик LXVIII/1, 1–19* (са снимком рукописа на стр. 13).

Младеновић 1998: Александар Младеновић, *Прилози тумачењу неких стихова и места у „Горском вијенцу”, Зборник Матице српске за књижевност и језик XLIV/1–3* (за 1996), 105–120.

Младеновић 1999: Александар Младеновић, *О неким напоменама уз данашње издање „Горског вијенца”, Ријеч*, Никшић, V/1–2, 10–23.

Станић 1990 I: Милија Станић, *Ускочки речник*. Књ. I, Београд: Научна књига, 1990.

Стевановић и др. 1983 I: *Речник језика Петра II Петровића Његоша*. [На корицама: *Речник Његошевог језика*]. Израдили Михаило Стевановић и сарадници Милица Вујанић, Милан Одавић и Милосав Тешић. Уредник Михаило Стевановић. Књ. I, Београд: Српска књижевна задруга и др.

Томовић 1990: Слободан Томовић, *Коментари: Лажни цар Шћепан Мали. Луча микрокозма. Горски вијенац*. [На корицама: *Коментари Слободана Томовића Лажног цара Шћепана Малог, Луче микрокозма, Горског вијенца Петра II Петровића Његоша*], Београд: Култура, „Вељко Влаховић” – Цетиње: Народни музеј СР Црне Горе.

Р. Н. Мароевич

ДИАЛОГ ВОЕВОДЫ МИЛИИ И ВОЕВОДЫ СТАНКА
(К толкованию стихов 822–825 поэмы «Горный венец» Петра Негоша)

Резюме

В настоящей работе, с одной стороны, обосновывается новое толкование и орфографическая интерпретация 822-го стиха поэмы «Горный венец» сербского поэта эпохи романтизма Петра II Петровича-Негоша в аспекте учения о гетеровакалических дифтонгах, требующего другую орфографию в научном и научнопопулярных изданиях; с другой стороны, рассматриваются имевшие ранее место толкования и орфографическая интерпретация 823-го стиха поэмы в аспекте учения о тавтовакалических дифтонгах; с третьей стороны, освещаются темные места в последующих двух стихах рассматриваемого диалога.

Научной новизной работы является выявление позиций, в которых союз *и* (кâ је нѡйсш, || Бѡг ти њ брâтскâ, | Стâнко?) и предлог *у* (Тѣшкѣ пѡшкѣ, || йгѣ ли | й ѡ кѡга:) обязательно теряют слоговость; таким образом формируются соответствующие тавтовакалические и гетеровакалические дифтонги.

Ключевые слова: Петр II Петрович-Негош, поэма «Горный венец», тавтовакалические дифтонги, гетеровакалические дифтонги.